

UDK: 327(438:430.1)"1965"
262.12(438)"1965"(044.6)
262.12(430.1)"1965"(044.6)
322(497.1)"1965"
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. 11. 2015.
Prihvaćeno: 8. 3. 2016.

Obilježavanje tisućugodišnjice kršćanstva u Poljskoj u kontekstu poljsko-njemačkih odnosa i crkveno-državnih odnosa u Poljskoj i Jugoslaviji (1965.)

ANTONIO AKMADŽA
Rijeka, Republika Hrvatska

TOMISLAV CAR
Hrvatski državni arhiv, Zagreb, Republika Hrvatska

Autori u prvom dijelu članka analiziraju poslanicu poljskih biskupa zapadnonjemačkim biskupima od 18. studenoga 1965., u kojoj "oprašaju i mole za oprost" te nude dijalog i izražavaju nadu u budućnost obilježenu kršćanskim bratstvom, kao i odgovor zapadnonjemačkih biskupa na poslanicu. Zatim donose prikaz reakcija poljskih državnih vlasti na poslanicu u svjetlu crkveno-državnih odnosa u Poljskoj. S obzirom na to da je poslanica bila sastavni dio crkvenoga obilježavanja tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka, koje se odvijalo tijekom 1965. i 1966., poljski su biskupi na središnju proslavu pozvali biskupe iz cijeloga svijeta, pa tako i Jugoslavije. U završnom dijelu članka autori donose prikaz reakcija jugoslavenskih vlasti na taj poziv, odnosno njihov pritisak na biskupe da se pozivu ne odazovu.

Ključne riječi: poslanica poljskih biskupa; zapadnonjemački biskupi; tisućugodišnjica kršćanstva u Poljaka; poljske komunističke vlasti; jugoslavenske komunističke vlasti; jugoslavenski biskupi

Uvod

Svaka moderna država i narod prepoznaju onaj jedan povijesni trenutak, jedan ključni događaj u kojem vide početak svojega državnog postojanja, izvor svoje državnosti, polazišnu točku svekolike svoje kasnije državne tradicije te fundament vlastite suverenosti. Za Poljsku se taj povijesni trenutak dogodio 14. travnja 966. i proizlazi iz religijskoga čina, tj. krštenja poljskoga kneza Mješka I. i cijele njegove zemlje i naroda. U X. stoljeću, još i prije pokršćavanja, na području današnje Poljske postojali su snažni kršćanski utjecaji i zapadnoga i

istočnoga tipa. Istovremeno se na zapadu rađalo Sveto Rimsko Carstvo Njemačkoga Naroda. Carsko je dostojanstvo davalo političku vlast i nad ostalim zajednicama, a osnivanje misijske nadbiskupije u Magdeburgu imalo je za cilj političkim stremljenjima Carstva dati i religijsko opravdanje. U tom je kontekstu krštenje Mješka I. važan politički manevar, međutim pogrešno je promatrati taj čin kao čisto pragmatičnu političku odluku. Na Mješka I. utjecala je njegova pobožna žena Dobrava, češka princeza, a također je važno imati na umu da je krštenje za poljski narod već postalo unutarinja nužnost s obzirom na kršćanske utjecaje koji su već snažno prodrli na taj teritorij te više nisu bili nešto nepoznato i strano.¹ Kršćanska je Poljska stupila na svjetsku i europsku pozornicu te postala dio zapadnoga civilizacijskog kruga. To je krštenje povijesna osnova i temelj poljske državnosti sve do današnjega dana. Taj događaj kao da je naznačio da će sudbina poljskoga naroda kroz cijelu svoju povijest biti usko povezana sa sudbinom kršćanstva. Od najranijih vremena u Poljskoj je počeo bujati kršćanski život, osnivale su se biskupije, gradili samostani, organizirala hodočašća, a generacije svetih ljudi uzdizane su na oltar. Pa ipak, specifičan geografski položaj Poljske i njezino specifično susjedstvo pretvorili su povijesni hod poljske države i poljskoga naroda, koji je započeo u znaku križa, u pravi križni put i kalvariju. Nije čudo da se u kasnijem razdoblju poljske povijesti razvila ideja o Poljskoj kao “mesiji naroda”.

S istoka je Poljska bila izložena tatarskim provalama te brojnim ratovima s ruskim vladarima. Ti su sukobi kulminaciju doživjeli u podjelama Poljske 1772., 1793. i 1795., kada je Rusija silom i zavjerom zauzela golema poljsko-litavska prostranstva na istoku, koja nikada (izuzev manjega zapadnog dijela današnje Litve, Bjelorusije i Ukrajine koji su ponovno, ali samo privremeno, ušli u sastav poljske države između dva svjetska rata) nisu ponovno integrirana s poljskom državom. Sukobi su se događali i poslije, primjerice u poljsko-boljševičkom ratu 1919., kada je sovjetska Rusija udarila vojskom na tek obnovljenu poljsku državu. Zahvaljujući odlučnosti i predanosti poljskoga naroda da očuva svoju toliko željenu i tek nanovo rođenu domovinu te vojnom geniju Józefa Piłsudskoga Poljska se oduprla mnogo snažnijem napadaču i po tko zna koji put poput brane sačuvala Europu od prijetnje s istoka, ovaj put komunističke. Ali ta Europa i zapad nije bila u stanju spriječiti sovjetsku invaziju na Poljsku 1939. te brojne krvave sovjetske zločine, od kojih je najpoznatiji onaj u Katynu, gdje je likvidirana poljska vojna i intelektualna elita. Štoviše, nakon završetka Drugoga svjetskog rata taj je isti Zapad ne trepnuvši predao ratom razrušenu Poljsku u ruke Josifu Visarionoviču Staljinu te je Poljsku čekalo još pola stoljeća komunističke represije.

Osim s istoka, Poljska je u svojoj povijesti doživljavala i prijetnje sa sjevera i juga. Na sjeveru su to dugotrajni ratovi sa Švedskom, a na jugu sudjelovanje “arcikatoličke” Austrije u podjeli Poljske u razdoblju jozefinizma u toj zemlji.

¹ Wiesław J. Wysocki, *Polonia Christiana – Szkice z dziejów Polski Chrześcijańskiej* (Varšava: Instytut Wydawniczy PAX, 2014), 11-12.

To je bio kraj XVIII. stoljeća, a nepunih sto godina prije Poljaci su pod vodstvom kralja Jana Sobieskoga obranili Beč pred navalom Turaka.

Ali najveća prijetnja poljskoj državnosti vrebala je sa zapada. Njemački su vladari od samih početaka svoj strateški interes vidjeli u tzv. *Drang nach Osten*, stremljenju na istok, na kojem je uvijek prva prepreka bila poljska država. Srednjovjekovna kulminacija toga stremljenja utjelovljena je u Teutonskom viteškom redu, koji je pod izgovorom pokrštavanja baltičkih Prusa prodirao na sjeverne poljske teritorije, osnovao ondje vitešku državu i godinama vodio ratove s poljskom katoličkom braćom. I dok je Poljska, braneći se pred njemačkim “križarima”, uvijek ostala vjerna Svetoj Stolicu, Teutonski je red u vrijeme reformacije s njom raskrstio. To je ujedno i početak nastajanja njemačke Pruske. Međutim odnos prema Poljskoj ostao je isti. Dok je Rusija krajem XVIII. stoljeća grabila teritorije na istoku, Pruska je u savezu i suglasju s njom komadala Poljsku na zapadu, sve dok u posljednjoj podjeli Poljske 1795. nije zauzela i Varšavu, čime je Poljska kao nezavisna država nestala s karte Europe. Njemačka vlast u Poljskoj u idućem razdoblju bila je obilježena represijama prema Katoličkoj crkvi i katoličanstvu, a kulminacija te borbe je tzv. *Kulturkampf* Otta von Bismarcka. Pa ipak, umnogome najteži i najmučniji trenutak u poljsko-njemačkim odnosima Drugi je svjetski rat. Nakon njemačke okupacije dijela Poljske 1939. uslijedila je represija prema Poljacima, odnarođivanje i fizičko uništavanje naroda.²

U kontekstu tih događaja, dok su rane još bile izrazito svježije, poljski su biskupi 1965. uputili zapadnonjemačkim biskupima poslanicu u kojoj “opraštaju i mole za oprost”, nabrajaju svijetle primjere poljsko-njemačke suradnje kroz povijest te izražavaju nadu u budućnost obilježenu kršćanskim bratstvom. Znak križa te ono što on predstavlja ostali su polazište i cilj za poljske biskupe i tada, tisuću godina nakon krštenja Poljske.

Međutim, ako promotrimo poslanicu iz širega povijesnog konteksta i njezina značenja iz perspektive cjelokupne povijesti poljsko-njemačkih odnosa, važno je naglasiti i njezin uži kontekst, koji se tiče konkretnih, praktičnih problema u poljsko-njemačkim odnosima nakon Drugoga svjetskog rata. Naime, pobjedničke snage u ratu odredile su nove granice u Europi i nove interesne sfere. Tako je Poljska ostala bez svojih istočnih područja koja je imala prije Drugoga svjetskog rata (dijelovi današnje Litve, Bjelorusije i Ukrajine), a zauzvrat je dobila određena područja koja su stoljećima pripadala Njemačkoj te bila naseljena Nijemcima (Šleska, dijelovi Pomeranije te Varmija i Mazurija). To je pomicanje granica obilježeno i pomicanjem stanovništva – Nijemci koji su do tada naseljavali ta područja protjerani su u Njemačku s njezinim novim granicama, a Poljaci iz istočnih krajeva koji su pripojeni Sovjetskom Savezu naseljeni su na te nove teritorije.³ S obzirom na to da ni Njemačka ni Poljska nisu imale riječ u tom pomicanju granica, nastale su Demokratska Republika

² Usp. *Isto*.

³ Piotr S. Wandycz, *Cijena slobode* (Zagreb: Srednja Europa, 2004), 298-300.

Njemačka, koja graniči s Poljskom, i Savezna Republika Njemačka, koja ne graniči, ali ne priznaje nove istočne granice, što je bio problem za poljsko-njemačke odnose. U tom su smislu poljski biskupi svojom poslanicom nastojali započeti dijalog u smjeru rješenja toga pitanja.

Poslanica poljskih biskupa zapadnonjemačkim biskupima 18. studenoga 1965. godine

Poljska biskupska konferencija željela je proslavu tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka obilježiti i jednom upečatljivom gestom koja će snažno odjeknuti u javnosti kao znak kršćanske dobrote poljske Crkve i spremnosti na praštanje i onih djela koja je najteže oprostiti. Odlučili su to učiniti dok su se biskupi cijeloga svijeta, pa tako i zapadnonjemački, još uvijek nalazili na zasjedanju Drugoga vatikanskog koncila u Rimu, da bi se vijest o tome proširila među njima, a tako posredno i diljem svijeta. Poljski izvori tvrde da je glavni autor poslanice nedvojbeno bio vrocavski nadbiskup Bolesław Kominek, a istraživanja Piotra Madajczyka pokazala su da je važan doprinos sadržaju dokumenta dao i biskup Chełmna Kazimierz Kowalski. S obzirom na to da su bili zajedno na Koncilu, poljski su biskupi svakako o svojim namjerama izvijestili njemačke biskupe da bi unaprijed dobili njihovu suglasnost za taj čin. Biskup Kominek pokazao je tekst poslanice njemačkim biskupima da bi im dao šansu da iznesu možebitne primjedbe.⁴

Po nekim poljskim izvorima, sadržaj poslanice pripremao se i usklađivao oko dvije godine. Osim s pojedinim njemačkim biskupima, o sadržaju se razgovaralo i s njemačkim kršćanskim publicistima povezanim s predsjednikom Kršćansko-demokratske unije (CDU) Konradom Adenauerom. Značajan su utjecaj imala i dva memoranduma Evangeličke crkve u Saveznoj Republici Njemačkoj, u kojima se na teološkoj osnovi zastupalo potrebu priznavanja granice na Odri i Nysi (Nisi).⁵

Tako su zapadnonjemačkim biskupima 18. studenoga 1965. uputili poslanicu u kojoj im se na početku obraćaju kao svojim najbližim zapadnim susjedima, s objavom da će sljedeće godine "Kristova Crkva u Poljskoj, a zajedno s njom i cijeli poljski narod, obilježavati milenij svojega krštenja, a ujedno i tisućljeće svojega nacionalnog i državnog postojanja". Ujedno ih pozivaju na sudjelovanje u crkvenim proslavama poljskoga milenija, čija je glavna svečanost planirana za početak svibnja 1966. u svetištu Majke Božje Kraljice Poljske na Jasnoj Gori.

⁴ Kardynał Kominek. Pristup ostvaren 15. 10. 2015. <http://www.kardynalkominek.pl/pl/Oredzie/Pojednanie-polsko-niemieckie-oraz-historia-Oredzia-Biskupow-Polskich-do-ich-Niemieckich-Braci-w-Chrystusowym-Urzedzie-Pasterskim>.

⁵ Jan Żaryn, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)* (Varšava: Wydawnictwo Neriton, 2003), 235-236.

Zatim donose sažeti pregled povijesti Crkve u Poljaka od primanja kršćanstva do najnovijih vremena, ističući da su povijesni počeci kršćanske Poljske ujedno i počeci nacionalnoga i državnoga jedinstva. Posebno napominju da je kršćanska simbioza Crkve i države u Poljskoj postojala od početka i da nikada zapravo nije došlo do njezina prekida, a s vremenom je to dovelo do gotovo sveopćega stava među Poljacima da je ono što je “poljsko”, to je i “katoličko”, iz čega se rodio i poljski religijski svjetonazor u kojem je od početka “religijski čimbenik usko isprepleten i srašten s nacionalnim čimbenikom, sa svim pozitivnim, ali i negativnim stranama ovoga problema”. Upozoravaju i na činjenicu da u tom povijesnom tijeku njemačko-poljski odnosi nisu uvijek ostajali plodni i da su se u posljednjim stoljećima pretvorili u “svojevrsno nasljedno susjedsko neprijateljstvo”.

Posebno se osvrću na razdoblje Drugoga svjetskog rata, u kojem je njemačka odora budila među Poljacima “sablasni strah te je postala predmet mržnje prema Nijemcima”. No ističu da ne žele nabrajati sve tegobe koje su Poljaci tada proživjeli da ne bi “nanovo kidali rane koje još nisu zarasle”, a ako na njih i podsjećaju, to čine samo zato “da nam danas bude lakše razumjeti nas same i naš današnji način razmišljanja”, ali se trude zaboraviti u nadi da će vrijeme dopustiti da zacijele duhovne rane. Kažu da se, s obzirom na sve što se dogodilo u bliskoj prošlosti, ne treba čuditi što cijeli poljski narod osjeća važnost elementarne potrebe sigurnosti te da još uvijek s nepovjerenjem gleda na svoje najbliže zapadne susjede.

U nastavku poslanice osvrću se na trenutačno stanje koje opterećuje poljsko-njemačke odnose, ističući da je teret u tim odnosima još uvijek velik i da ga povećava “vruće željezo toga susjedstva”. Zatim slijedi dio koji će posebno naljutiti poljske komunističke vlasti, a vjerojatno još više sovjetske, koje su zapravo i bile prava vlast u tom dijelu svijeta. Poljski biskupi u njemu ističu da su svjesni da je poljska granica na Odri i Nysi za Nijemce “iznimno gorak plod posljednjega rata masovnoga uništenja, slično kao što je to i trpljenje milijuna izbjeglica i njemačkih preseljenika”. Napominju da je to posljedica odluka pobjedničkih sila donesenih na sastanku njihovih vođa 1945. u Potsdamu.⁶ Posljedica toga bila je da je veći dio stanovništva napustio te zemlje u strahu pred napredovanjem sovjetske Crvene armije i pobjegao na Zapad, što je za Poljsku, “koja iz toga masovnog klanja nije izišla kao pobjednička nego kao krajnje iscrpljena država”, egzistencijalno, a ne pitanje većega “životnog prostora”. Ističu da se poljski narod ne želi stisnuti u koridor nekakve “Generalne gubernije” iz razdoblja 1939. – 1945.⁷, bez zapadnih teritorija, ali i bez istočnih, s kojih su od 1945. milijuni poljskih ljudi morali otići na “potsdamske zapadne teritorije”.

⁶ Zapravo se radi o sporazumu Saveznika postignutom u veljači 1945. na Jalti, koji govori o podjeli Njemačke i utvrđivanju poljsko-njemačke granice na Nysi i Odri, a koji je poslije u Potsdamu samo potvrđen.

⁷ Nijemci su 1939. nakon okupacije Poljske uspostavili tzv. Generalni gubernat, a svaki je oblik poljske države bio dokinut.

U nastavku poslanice mole zapadnonjemačke biskupe neka se ne ljute zbog nabiranja nevolja koje su se dogodile u novijoj povijesti, jer im nije namjera da optužuju, nego da opravdavaju. Ističu da im je poznato da je veliki dio njemačkoga naroda bio pod neljudskom nacionalsocijalističkom represijom, kolike su bile užasne unutarnje patnje kojima su u svoje vrijeme bili izloženi poštenu i odgovorni njemački biskupi, kao i činjenicu da su tisuće Nijemaca, i kršćana i komunista, dijelile u koncentracijskim logorima sudbinu Poljaka. Unatoč svemu, obraćaju se zapadnonjemačkim biskupima riječima “pokušajmo zaboraviti”, jer rješenje nije ni u kakvoj polemici i daljnjem hladnom ratu, nego u početku dijaloga, koji zahtijevaju Koncil i papa Pavao VI. Ističu da uz obostranu dobru volju ozbiljan dijalog mora uspjeti i s vremenom roditi dobrim plodovima unatoč “vrućem željezu”. Predlažu početak dijaloga na biskupskoj razini, i to bez odgađanja, da bi se međusobno bolje upoznali.

Na kraju poslanice mole zapadnonjemačke biskupe da na svoj način proslave, zajedno s Poljacima, poljski kršćanski milenij te da prenesu pozdrave i izraze zahvalnosti “njemačkoj evangeličkoj braći koja zajedno s vama i s nama naporno rade u potrazi za rješenjem naših poteškoća”. Zapadnonjemačkim biskupima u “ponajviše kršćanskom, ali i vrlo ljudskom duhu” pružaju ruke te im udjeljuju oprost i mole ga od njih dodajući: “A ako vi, njemački biskupi i koncilski oci, prihvatite bratski ispružene ruke, tek ćemo tada mirne savjesti moći proslaviti naš milenij na istinski kršćanski način.”⁸

Poslanica poljskih biskupa zapadnonjemačkim biskupima snažno je odjeknula u tadašnjoj svjetskoj, europskoj i poljskoj crkvenoj, političkoj i sveopćoj javnosti. U razdoblju življenja Crkve pod komunističkom ateističkom diktaturom na prostoru iza “željezne zavjese”, državne cenzure i prisilnoga podupiranja sovjetskih državnih interesa od strane službenih vlasti, bila je “povjetarac slobode” u međunarodnim razmjerima. Takav je doživljaj poslanice bio i u međunarodnim centrima svjetske politike te u zapadnom javnom mišljenju, kao i među brojnom poljskom emigracijom. U dijelu zapadnih medija poslanica poljskih biskupa ocjenjivala se kao “pomirujuća gesta poljske hijerarhije” ili kao “izvrstan i izvanredan dokument koji potječe iz zemlje u kojoj vladaju komunisti i u kojoj pučanstvo još uvijek oplakuje smrt milijuna ubijenih u vrijeme njemačke okupacije” – prenio je poljski emigrantski tisak. Bivši veleposlanik Sjedinjenih Američkih Država u Poljskoj John Austin Gronouski tada je izjavio: “Za dvadeset će se godina o ovoj inicijativi govoriti da je postala prijelomna točka za razvoj događaja u Europi.” No poslanica nije baš svuda na demokratskom Zapadu izazvala oduševljenje, posebice ne u Zapadnoj Njemačkoj, čiji je tisak uglavnom s umjerenom sklonošću prihvatio njezin sadržaj, ali ponekad i uz optužujuće primjedbe da su povijesni elementi pisma “snažno nacionalno obojeni”. Smatralo se da su poljski biskupi uporno branili stav nepromjenjivosti zapadne poljske granice. U početku su pojedini njemački

⁸ “Poslanica poljskih biskupa njihovoj njemačkoj braći u Kristovoj pastirskoj službi”, u: Marian P. Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia*, sv. II: 1956. – 1965. (Varšava: Instytut Wydawniczy PAX, 1996), 806-812.

mediji čak sugerirali da je akcija poljskih biskupa dogovorena s poljskim komunističkim vlastima.⁹

Koliko su god spomenuti odjeci na Zapadu i u samoj Zapadnoj Njemačkoj odraz oduševljenja ili sumnjičavosti javnoga mišljenja, ipak je najvažnije bilo kako će na poslanicu reagirati zapadnonjemački biskupi.

Odgovor zapadnonjemačkih biskupa poljskim biskupima od 5. prosinca 1965. godine

Biskupi iz Savezne Republike Njemačke odgovorili su poljskim biskupima na poslanicu 5. prosinca 1965., ističući da smatraju da je mogućnost da im poljski biskupi upute riječi navedene u poslanici vrijedan plod njihova zajedničkoga rada na Koncilu. Izrazili su nadu da će se dijalog koji su započeli na Koncilu nastaviti u Poljskoj i u Njemačkoj i da će taj razgovor unaprijediti i učvrstiti bratstvo između poljskoga i njemačkoga naroda. Iznoseći pozitivne primjere suradnje poljskoga i njemačkoga naroda i Crkve, izražavaju uvjerenje i slaganje s poljskim biskupima da “ako želimo, zanemariivši sve razlike, biti Kristova braća, ako mi, biskupi, kako je to objasnio Koncil, na prvom mjestu i prije svega nastojimo biti zajednica pastira koji služe jednom Božjem narodu, i ako na taj način također budemo upravljali našim mjesnim Crkvama, tada će sjene koje još uvijek, nažalost, prekrivaju naše narode, morati nestati”. U nastavku ističu:

Poljski je narod od Nijemaca i u ime njemačkoga naroda pretrpio mnoge užasne stvari. Znamo da moramo nositi posljedice rata koje su teške i za našu zemlju. Svjesni smo da je razdoblje njemačke okupacije ostavilo goruću ranu koja čak i uz dobru volju teško zacjeljuje. Tim više smo zahvalni da se u kontekstu te činjenice s istinski kršćanskom velikodušnošću priznaje da je u vrijeme vladavine nacionalsocijalističkoga režima i veliki dio njemačkoga stanovništva proživljavao teški konflikt savjesti. Zahvalni smo što se u kontekstu milijunskih poljskih žrtava toga razdoblja pamti i o onim Nijemcima koji su se odupirali demonu te u mnogim slučajevima žrtvovali zbog toga svoj život. Za nas je utjeha što su mnogi svećenici i vjernici u toj noći mržnje molitvama i žrtvom zagovarali poljski narod kojemu su oduzeta prava te što su u ime te kršćanske ljubavi preuzeli na sebe zatvor i smrt. Zahvalni smo što se uz neizmerno trpljenje poljskoga naroda pamti i teška sudbina milijuna protjeranih Nijemaca i izbjeglica.¹⁰

Izražavaju slaganje s poljskim biskupima da nabranje nepravdi i krivnji neće donijeti rješenje, stoga i oni mole za zaborav, odnosno za oprost, ističući da je zaborav ljudska stvar, a molba za oprost je “apel usmjeren onome tko je

⁹ Żaryn, *Dzieje Kościoła*, 238-240.

¹⁰ “Pozdrav njemačkih biskupa poljskoj braći u biskupskom poslanstvu”, u: Romaniuk, *Życie, twórczość i posługa Stefana Kardynała Wyszyńskiego*, sv. II, 816-818.

doživio nepravdu da bi pogledao na tu nepravdu milosrdnim Božjim očima te izrazio pristanak na novi početak". Priznaju činjenicu da su milijuni Poljaka morali napustiti istočne teritorije i preseliti se na područja koja su im dodijeljena i da su svjesni što ti teritoriji znače za Poljsku, jer su i milijuni Nijemaca morali napustiti svoj rodni kraj u kojem su živjeli njihovi očevi i pradjedovi. Međutim, ističu, koliko god da ti Nijemci govore o "pravu na rodni kraj", nema u tim riječima, ne računajući malobrojne iznimke, agresivnih namjera, jer oni samo žele na taj način izraziti da su u svojim starim krajevima živjeli legalno te da se još uvijek osjećaju s njima vezani. Posebno naglašavaju da poljski biskupi mogu biti uvjereni da "ni jedan njemački biskup ne želi ništa drugo, niti će podpirati išta drugo, osim da se bratski odnos između oba naroda odlikuje iskrenošću i poštenjem u međusobnom dijalogu". U svezi s pozivom poljskih biskupa na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka dodaju:

znak naše dobre volje, prečasná Braćo, neka bude to što želimo, puni iskrene zahvalnosti za poziv, stati kao hodočasnici u Vašem marijanskom svetištu u Częstochowi i sudjelovati u radosti Vas i cijeloga Vašeg naroda. Želimo se s Vam ujediniti u molitvi i u svetištima gdje poljski narod tako često, a posebno u sadašnje vrijeme, traži snagu i Božji blagoslov. Prisižemo da ćemo se obratiti našim vjernicima da bi se kroz najbliži marijanski mjesec priključili Vašim i našim molitvama.¹¹

Uputili su poziv poljskim biskupima da im se zbog održavanja međusobnih veza pridruže 1968. na Danu njemačkih katolika u Essenu, kada će biskupija Meissen obilježavati tisućljeće svojega utemeljenja. Na kraju ističu da s bratskim poštovanjem prihvaćaju pružene ruke poljskih biskupa i da "nikada više demon mržnje ne mogne rastaviti naše ruke".¹²

Većina poljskih komentatora i povjesničara koji istražuju poljsko-njemačke odnose ipak ističe da je odgovor njemačkih biskupa bio previše suzdržan, čak i razočaravajući, ponajprije jer se u njemu nije pojavila ni riječ "ispričavamo se". Smatraju da je u odgovoru njemačkih biskupa prije svega nedostajalo hrabrosti koju su pokazali poljski biskupi, a morali su biti svjesni koliko poljski biskupi riskiraju takvim sadržajem pisma Nijemcima. Godinama poslije Winfried Lipscher, njemački katolički teolog i diplomat, na sljedeći je način opisao razočaranost poljskih biskupa: "Od Nijemaca smo dobili sve, ali jedino ne od onih od kojih smo željeli. Granice je priznala vlada SPD-a i Evangelička crkva, a mi smo željeli da to bude kršćanska stranka CDU i Katolička crkva."¹³

Neki poljski autori ističu da su njemački biskupi doduše priznali krivnju svojega naroda prema Poljskoj, ali da je nedostajalo jasnih izjava na temu granice na Odri i Nysi te da su zapravo tako davali na znanje da nemaju namjeru

¹¹ *Isto.*

¹² *Isto.*

¹³ Kardynał Kominek. Pristup ostvaren 15. 10. 2015. <http://www.kardynalkominek.pl/pl/Oredzie/Pojednanie-polsko-niemieckie-oraz-historia-Oredzia-Biskupow-Polskich-do-ich-Niemieckich-Braci-w-Chrystusowym-Urzedzie-Pasterskim>.

prejudicirati odluku njemačkih političkih institucija, koje su uglavnom o svemu šutjele. S druge strane, neki izrazi, primjerice o “pravu na rodni kraj” njemačkih iseljenika iz Poljske, negativno su primljeni u poljskom javnom mišljenju. Smatralo se da je sadržaj pisma njemačkih biskupa bio rezultat zahtjevnoga kompromisa među različitim opcijama koje su bile vidljive među njima.¹⁴

Reakcije poljskih vlasti na poslanicu poljskih biskupa

Očekivano, s obzirom na podređenost sovjetskim vlastima i čvrstu odanost komunističkim idealima, poljske su vlasti poslanicu poljskih biskupa njemačkima osuđivale kao neprijateljski akt protiv države i njezina socijalističkoga uređenja. Za vlast je to bio posebno uznemirujući čin jer je bila svjesna da je u njihovu izrazito totalitarističkom sustavu Katolička crkva bila jedina, u narodu iznimno utjecajna, ali i dobro organizirana snaga koja je mogla ugroziti njihovu vlast. Jedan od glavnih kreatora i provoditelja vatikanske “istočne politike”, Agostino Casaroli, koji je u to vrijeme pokušavao otvoriti bilo kakve pregovore s poljskom vladom, tvrdio je da se tada poljska Crkva “činila jedinom snagom koja je mogla odolijevati hegemoniji jedne nevidljive moći nad velikim dijelom stanovništva” te da nema nikakve dvojbe o iskrenosti i dubokoj privrženosti “srca Poljaka, u njihovoj ogromnoj većini, prema vjeri i Crkvi koje su ih pratile stoljećima, a osobito u najtežim trenucima njihove mukotrpane povijesti”. Smatrao je da je moralna jednodušnost naroda oko biskupa obvezivala vladu i Partiju na opreznost, osobito u poduzimanju upadljivih mjera, koje bi prouzročile najjače i najšire reakcije među brodogradilišnim radnicima i rudarima, čija im je potpora bila jako potrebna.¹⁵

Komunističke su vlasti najprije sačekale javni odgovor njemačkih biskupa. Kada je odgovor došao, započele su široku i dobro pripremljenu promidžbenu kampanju. U službenim medijima poslanica poljskih biskupa objavljena je samo u dijelovima i zlonamjerno je iskrivljen stvarni sadržaj da bi se mogla prikazati kao “veleizdaja”. Komunistički je tisak iskoristio razumljivi antagonizam Poljaka prema Nijemcima radi diskreditacije poljskih biskupa, koji nisu imali pravo ni mogućnost odgovoriti na optužbe.¹⁶

Poljske su vlasti osudile poslanicu poljskih biskupa kao izdaju nacionalnih interesa i pokušaj da zamijene vladu u određivanju poteza vanjske politike. Za razliku od biskupskoga slogana iz poslanice – “oprašamo i tražimo oprost” – vlada je imala slogan “nećemo zaboraviti i nećemo oprostiti”. I Casaroli je iz vladinih stavova stekao dojam da je vlastima posebno smetalo to što su biskupi u poslanici nastojali opravdati iseljavanje Nijemaca s područja Odre i

¹⁴ Żaryn, *Dzieje Kościoła*, 238-240.

¹⁵ Agostino Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti. Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963. – 1989.* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001), 376-377.

¹⁶ Żaryn, *Dzieje Kościoła*, 238-240.

Nyse potrebom naseljavanja Poljaka prisilno otjeranih s područja pripojenih Sovjetskom Savezu.¹⁷

Poljski premijer Józef Cyrankiewicz optužio je biskupe da je dio njih, na čelu s kardinalom Stefanom Wyszyńskim, prekoračio ustavne okvire, prekršio sporazum sklopljen između Crkve i države i započeo borbu protiv vlade i društvenoga sustava, zbog čega vlada mora reagirati u skladu sa svojim obvezama. Optužio je biskupe da još ni jednom nisu javno istupili protiv pozitivne ocjene koju su njihovoj poruci dali u Saveznoj Republici Njemačkoj krugovi neprijateljski raspoloženi prema Poljskoj. Jedna od reakcija vlade bila je i oduzimanje putovnice kardinalu Wyszyńskom da bi spriječila njegov odlazak u Rim 1966. na svečanost povodom proslave tisućugodišnjice prelaska Poljaka na kršćanstvo.¹⁸ No kardinal je izvijestio Svetu Stolicu da ni u kojem slučaju ne želi putovati iz Poljske jer se boji da mu vlasti poslije ne bi dopustile povratak u zemlju. Wyszyński ni sljedeće godine nije prisustvovao Biskupskoj sinodi u Rimu, kao ni ostali poljski biskupi, koji su se s njim solidarizirali. Casaroli ističe da je za poljske vlasti kardinal Wyszyński bio neprijatelj, poticatelj i organizator političke oporbe protiv režima, pod prividom vjere.¹⁹

Jedan od poteza vlasti prema Crkvi bio je i pokušaj sprečavanja nošenja slike Majke Božje Częstochovske zemljom tijekom hodočašća koje su biskupi organizirali povodom proslave tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka. Vlada je donijela odluku da se slika ne smije nositi na hodočašću te je ostala "zatočena" u varšavskoj katedrali. No hodočasnici su na tu mjeru uzvratili prkosno noseći prazan okvir slike od vjernika iznimno štovane Majke Božje Częstochovske, što je u narodu imalo snažan učinak suprotan vladinoj zabrani.²⁰

Poljske su vlasti u međuvremenu provodile diplomatski pritisak na druge države, posebice socijalističke, da bi se onemogućio masovniji dolazak crkvenih predstavnika i hodočasnika iz inozemstva na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva u Poljskoj.²¹ Najavljivale su im i da će zabraniti i onemogućiti dolazak inozemnih gostiju na svibanjsku crkvenu proslavu.²² Poljske su vlasti zauzele stav da će svim osobama koje od 1. do 15. svibnja 1966. budu dolazile u Poljsku na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva biti zapriječen ulazak u zemlju.²³

Kao što se moglo i očekivati, poslanica je utjecala na nastavak pregovora vatikanskoga izaslanika Casarolija s predstavnicima poljske vlade. Poljske su vlasti neizravno dale na znanje Casaroliju da od Svete Stolice očekuju da "smiri" kardinala Wyszyńskoga, tj. da "ublaži svoj jezik i svoja djelovanja, kako ne bi remetio javni mir". No, po Casarolijevu svjedočenju, papa Pavao VI. imao

¹⁷ Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, 387.

¹⁸ "Sukob poljske vlade s katoličkim biskupima", *Borba* (Beograd), 7. 3. 1966., 2.

¹⁹ Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, 388-389.

²⁰ *Isto*, 377.

²¹ Hrvatska (dalje: HR) – Hrvatski državni arhiv, Zagreb (dalje: HDA) – fond 310 – Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (dalje: KOVZ), kut. 66, pov. br. 28/1966.

²² HR-HDA-310-KOVZ, kut. 65, pov. br. 4/1966.

²³ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 66, pov. br. 48/1966.

je puno povjerenje u Wyszyńskoga, ne želeći čak ni ostaviti dojam da sumnja u njega, te je odbijena mogućnost bilo kakva utjecaja na kardinalovo djelovanje. Ponudu Svete Stolice da papa Pavao VI. posjeti Poljsku povodom proslave tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka poljska je vlada glatko odbila, pravdajući se unutarnjim prilikama u zemlji prouzročenim ponašanjem kardinala Wyszyńskoga i ostalih biskupa.²⁴

Papa je u svojoj poslanici povodom tisuću godina kršćanstva u Poljskoj izrazio želju za jačanjem "unutrašnjega mira i harmonije", pokušavajući ublažiti napetost između Crkve i poljskih vlasti.²⁵

Kulminacija pomirbenoga procesa prema Nijemcima govor je kardinala Wyszyńskoga 3. svibnja 1966. na Jasnoj Gori, u kojem je aludirao na ključnu rečenicu poslanice: "Kao znak najteže pobjede, pobjede nad samim sobom, mi, poljski biskupi zajedno s Božjim narodom opraštamo!", a vjernici su tada odgovorili: "Opraštamo, opraštamo." Proces pomirenja nastavljen je i poslije, posebice u vrijeme pape Ivana Pavla II., koji je tijekom svojega posljednjeg posjeta Wrocławu 1997. prilikom ekumenskoga bogoslužja rekao:

Do zajedničkoga svjedočanstva vodi nas težak put pomirenja bez kojega ne može biti jedinstva. Naše Crkve i crkvene zajednice trebaju pomirenje. Možemo li biti potpuno pomireni s Kristom ako nismo potpuno pomireni između sebe? Možemo li zajedno i uspješno svjedočiti Krista ako nismo pomireni između sebe? Možemo li se međusobno pomiriti ako si međusobno ne oprostimo? Uvjet pomirenja je oprost koji nije moguć bez unutarnje promjene i obraćenja koji su djelo milosti.²⁶

Reakcije jugoslavenskih državnih i crkvenih vlasti na poziv Poljske biskupske konferencije jugoslavenskim biskupima na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva u Poljaka

Poljska biskupska konferencija uputila je preko kardinala Stefana Wyszyńskoga predsjedniku Biskupske konferencije Jugoslavije kardinalu Franji Šeperu pisani poziv svim biskupima Jugoslavije da prisustvuju svečanostima tisućugodišnjice pokršćavanja Poljaka. O tom je pozivu splitsko-makarski biskup Frane Franić izvijestio 18. veljače 1966. predsjednika Komisije za vjerska pitanja Socijalističke Republike (SR) Hrvatske Vjekoslava Cvrlju, najavljujući mu svoju namjeru da se odazove tom pozivu početkom lipnja 1966. godine. Na upit hoće li tu imati kakvih poteškoća od strane državnih vlasti, Cvrlje mu je odgovorio da za to ne vidi nikakvih zapreka.²⁷

²⁴ Casaroli, *Mučeništvo strpljivosti*, 390-391.

²⁵ "Informacija o proslavi 1000-godišnjice kršćanstva u Poljskoj", HR-HDA-310-KOVZ, kut. 67, pov. br. 62/1966.

²⁶ Kardynał Kominek. Pristup ostvaren 15. 10. 2015. <http://www.kardynalkominek.pl/pl/Oredzie/Pojednanie-polsko-niemieckie-oraz-historia-Oredzia-Biskupow-Polskich-do-ich-Niemieckich-Braci-w-Chrystusowym-Urzedzie-Pasterskim>.

²⁷ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 65, pov. br. 4/1-1966. i kut. 173, br. 100/1966.

U međuvremenu je kardinal Šeper uputio posebnu okružnicu biskupima i župnicima s uputama da se pročita po crkvama vjernicima, u kojoj se poziva na hodočašće u Poljsku. U pismu su uz historijat pokrštavanja Poljaka izneseni i tehničko-financijski podaci o uvjetima putovanja. S tim u svezi vikar Split-sko-makarske biskupije Srećko Vuković zamolio je u razgovoru s predsjednikom Komisije za vjerska pitanja Skupštine kotara Split Jakovom Odrlijom 22. ožujka 1966. intervenciju pri službi za izdavanje putovnica u smislu davanja prioriteta molbama hodočasnika iz Jugoslavije u Poljsku. Odrlijin mu je odgovorio da je uslijed ukidanja viza za neke zemlje služba za izdavanje putovnica jako opterećena i ne može zbog toga biti ažurna niti udovoljiti svim molbama, te da ne može davati prednost jednoj kategoriji građana na račun drugih, nego ih mora rješavati po redovitoj proceduri prema zaprimljenim molbama. Odrlijin se zanimao hoće li tim povodom papa Pavao VI. posjetiti Poljsku i koliko će poslanica poljskih biskupa njemačkim biskupima utjecati na taj posjet. Vuković je odgovorio da on ne zna ništa o tome jer se to rješava u Vatikanu. O samoj poslanici Vuković je kazao da smatra da su se stvari oko nje u Poljskoj u međuvremenu potpuno sredile. Odrlijin se složio da su se stvari poboljšale, ali je ustanovio da je taj potez poljskih biskupa umanjio ugled Katoličke crkve u Poljskoj i uopće u svijetu, jer je to izraziti akt miješanja Crkve u državne poslove i njezin suverenitet, skrenuvši Vukoviću pozornost na članak koji je nedugo prije objavljen u *Borbi*. Naime, u tom se članku iznosi da je do sukoba između poljske vlade i Crkve došlo zbog poslanice poljskih biskupa zapadnonjemačkima, koju su "tamošnji revanšistički krugovi iskoristili za svoju antipoljsku propagandu i teritorijalne zahtjeve". Spominje se javna polemika poljskih biskupa s vladom u svezi s oduzimanjem putovnice kardinalu Wyszyńskom da bi spriječili njegov odlazak u Rim na svečanost povodom proslave tisućugodišnjice prelaska Poljaka na kršćanstvo. Prenose se i spomenute optužbe poljskoga premijera Cyrankievicza na račun biskupa.²⁸ No Vuković je mislio da čitava situacija neće imati ozbiljnih reperkusija na proslavu i hodočašće u Poljsku.²⁹

Dva dana poslije Odrlijina je u svezi s istim problemom posjetio i biskup Franić te ga izvijestio o planu svojega putovanja u Poljsku. Zamolio je da se i vjernicima njegove biskupije, njih desetak, dopusti da idu na hodočašće. Radilo se o nekolicini svećenika i uglavnom starijih žena, koje su zatražile putovnice za odlazak na hodočašće. Odrlijin je ponovio ono što je prije rekao Vukoviću, tj. da se pri službi za izdavanje putovnica molbe rješavaju prema redosljedu zaprimanja, bez davanja prioriteta pojedinim grupama građana.³⁰ Međutim nije postojala politička volja te se zbog toga odugovlačilo i s izdavanjem putovnica.

Ovdje je bitno znati da se sve to događalo u vrijeme završne faze pregovora o normalizaciji jugoslavensko-vatikanskih odnosa te su se jugoslavenske vlasti prema poljskom slučaju odnosile veoma oprezno, ne želeći da njihove reakcije

²⁸ "Sukob poljske vlade s katoličkim biskupima", 2.

²⁹ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 72/1966.

³⁰ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 65, pov. br. 4/1966.

izazovu zaoštavanje tih odnosa. Zato su najprije oprezno prikupljale podatke o stavovima biskupa o poslanici poljskih biskupa njemačkima i namjerama jugoslavenskih biskupa u svezi s mogućim odlaskom na proslavu u Poljsku. Državne su se vlasti nastavile zanimati i kod ostalih biskupa kakve su njihove namjere u svezi s hodočašćem u Poljsku. Tako je 28. ožujka 1966. predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Slovenije Boris Kocijančič obavio razgovor s ljubljanskim nadbiskupom Jožefom Pogačnikom, koji mu je izjavio da ni on ni ostala dvojica slovenskih biskupa ne namjeravaju ići u Poljsku.³¹

U međuvremenu su diplomatskim putem poljske vlasti vršile pritisak na jugoslavenske vlasti da bi se onemogućio masovniji dolazak crkvenih predstavnika i hodočasnika iz Jugoslavije na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva u Poljskoj. Zato su jugoslavenske vlasti odlučile obaviti razgovor s vodećom osobom Crkve u Jugoslaviji, kardinalom Šeperom. Njega je 28. ožujka 1966. pozvao na razgovor predsjednik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Vjekoslav Cvrlje. Cvrlje mu je tom prilikom kazao da su državne vlasti informirane da on, još neki biskupi, svećenici i vjernici iz SR Hrvatske planiraju ići na hodočašće u Czestochowu, na proslavu tisućugodišnjice pokršćavanja Poljaka. Šeperu je predloženo da bi se takvo hodočašće moglo tumačiti kao potpora jugoslavenskih biskupa, pa i države, poljskim biskupima i njihovu sporu s poljskom državom do kojega je došlo u povodu poslanice poljskih biskupa upućene zapadnonjemačkim biskupima, a u kojoj su, osim poziva na proslavu i opraštanja za prošlost, izneseni i politički pogledi poljskih biskupa na poljsko-njemačke odnose, a za granicu na Odri i Nysi kaže se da je, zajedno s patnjama milijuna izbjeglica i protjeranih Nijemaca, za Nijemce nečuveno gorak plod posljednjega rata. Šeper je upozoren na delikatnost situacije i naglašeno mu je da kao što oni imaju obveze prema poljskim biskupima, tako i državne vlasti imaju obveze prema poljskoj vladi, s kojom se ne žele narušiti prijateljski odnosi. S tim u svezi rečeno je i da je predstavnik poljskoga veleposlanstva bio u Saveznoj komisiji za vjerska pitanja i zamolio da jugoslavenske vlasti informiraju zainteresirane za hodočašće da bi, ako se odluče na taj korak, mogli, među ostalim, imati neoprilika sa smještajem, jer poljske vlasti nisu poduzele ništa da taj smještaj osiguraju, budući da poljski biskupi nisu tražili odobrenje od vlade za planirani skup hodočasnika te ga vlada ne smatra legalnim. S obzirom na rečeno, Šeperu je objašnjeno da ne bi bilo poželjno da se uopće ide na proslavu, da se i nehotice ne izazovu političke implikacije, ili ako pojedini biskupi usprkos svemu žele ići, da bi trebalo voditi računa o tome da ih ide što manje, a da hodočašća sasvim otpadnu. Šeper je na to odgovorio da su oni još prije četrnaest dana poslali pismeni upit poljskom veleposlanstvu mogu li organizirati to hodočašće, ali da još nisu dobili nikakav odgovor. Naime, Šeper je prije toga zamolio beogradskoga nadbiskupa Gabrijela Bukatka neka pošalje nekoga u poljsko veleposlanstvo da se raspita o svemu u svezi s hodočašćem. Ondje su Bukatkovu izaslaniku Luji Česlaru rekli da mogu slobodno ići. No

³¹ *Bilten* Savezne komisije za vjerska pitanja, br. 1 od 29. 4. 1966., u: HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 99/1966.

kada je Česlar kazao da se radi o hodočašću u Częstochowu, neki mu je referent odgovorio da u tom slučaju mora zatražiti instrukcije i zamolio Česlara da dođe sutradan. Sutradan je taj službenik zamolio da im upute službeni pisani upit, što su oni i učinili. Šeper je nekoliko puta upitao Cvrlju što bi biskupi sada trebali učiniti. Cvrlje mu je odgovorio da ne bi bilo zgodno da u toj situaciji organiziraju neko veliko hodočašće u Częstochowu, a da bi bilo najbolje da do daljnjega ne organiziraju ništa. Šeper je rekao da će on to već prenijeti kome treba (vjerojatno misleći na biskupa Franju Kuharića, koji je u Zagrebačkoj nadbiskupiji oglasio mogućnost hodočašća), ali da čeka i odgovor poljskoga veleposlanstva, pa ako oni kažu da se ne može, onda neće ići. Šeperu je Cvrlje rekao da posjet predstavnika poljskoga veleposlanstva Saveznoj komisiji za vjerska pitanja primi kao negativan odgovor na njihov upit. Međutim Šeper se o tome nije izjasnio, a govoreći o samoj poslanici poljskih biskupa njemačkima, ustvrdio je da je važno iz kojega se kuta ona promatra i kako se shvaća. Poslanici bi trebalo prići onako kako su to poljski biskupi i zamislili, tj. s katoličkoga stanovišta međusobnoga opraštanja. Ustvrdio je da on osobno o poslanici ne zna ništa detaljnije, ali koliko poznaje poljske biskupe, ne vjeruje da bi poslanica sadržavala nešto što bi dovelo do zategnutosti odnosa s državom. Naprotiv, on zna za neke memorandume poljskih biskupa papi Pavlu VI. u kojima se zalažu za novu granicu, a posebno se sjeća jednoga koji su poljski biskupi izdali još prije u Wrocławu. Zbog toga su im memoranduma prilikom prolaska kroz Njemačku 1965., kada su išli na Drugi vatikanski koncil, neki Nijemci prigovorili te je to možda potaknulo poljske biskupe da se nekako objasne s njemačkima. Cvrlje je nakon toga pročitao Šeperu neke odlomke iz poslanice poljskih biskupa, za koje je tvrdio da se iz njih vidi da su izišli iz okvira čisto vjerskoga i prešli na političko područje na način koji je dao materijala protupoljskim i revanšističkim krugovima u Zapadnoj Njemačkoj. Šeper je izjavio da mu te stvari nisu bile poznate, ali se suzdržao od bilo kakva komentara. Vraćajući se na pitanje hodočašća u Częstochowu, Šeper je rekao da bi, koliko je njemu poznato, od biskupa išli samo splitski biskup Franić, beogradski nadbiskup Bukatko i možda banjalučki biskup Alfred Pichler. Za sebe je rekao da ne zna hoće li stići jer prethodno ide u Sjedinjene Američke Države, iako ga "srce vuče" u Poljsku, pa je zbog toga javio u Poljsku da nije siguran hoće li doći. Na kraju je Cvrlje Šeperu kazao da se i papa Pavao VI. u izvjesnoj mjeri distancirao od poslanice i izrazio želju za jačanjem unutrašnjega mira i harmonije. Također ga je upozorio na posljedice koje bi moglo izazvati hodočašće u Poljsku, kao i na negativan odgovor poljskoga veleposlanstva, te zamolio da u *Glasi Koncila* i na drugi način upozori vjernike i svećenike da se zbog nastalih poteškoća odustaje od najavljenoga hodočašća. Šeper je izjavio da razumije želju jugoslavenskih vlasti i da će to prenijeti organizatorima hodočašća u Poljsku. U izvješću o tom razgovoru Cvrlje je napisao da je stekao dojam da Šeper, unatoč veoma koncilijantnom držanju tijekom čitavoga razgovora, više nade polaže u odgovor na svoje pismo poljskom veleposlanstvu u Beogradu nego na argumente državnih vlasti, kao da nije shvatio da je poljsko veleposlanstvo iznošenjem službenoga stava poljske vlade preko savezne

i republičke vjerske komisije već dalo negativan odgovor. Naknadno je Šeper izvijestio Cvrlju da su svi odustali od hodočašća i da ni on ne ide, a da ne zna jedino za biskupa Franića.³²

Iz navedenog je razgovora vidljivo da su jugoslavenske vlasti nastojale udovoljiti molbi poljskih vlasti, želeći zadržati dobre odnose s njima, ali i bojeći se utjecaja poljskih biskupa na jugoslavenske. Naime, još početkom 1960-ih započinju pregovori o uspostavi prekinutih diplomatskih odnosa između Jugoslavije i Vatikana. Stoga se nastojalo voditi računa o tome da se ne zaoštre odnosi s jugoslavenskim biskupima, pa su u razgovorima više neizravno sugerirali biskupima što im je činiti nego što su to izričito zahtijevali, kao što su to činili prethodnih godina.

Cvrlje je u međuvremenu, 29. ožujka 1966., razgovarao s biskupom Franićem i kazao mu sve ono što je kazao i Šeperu, uz napomenu da će poljske vlasti zabraniti i onemogućiti dolazak inozemnih gostiju na svibanjsku crkvenu proslavu u Poljskoj, bez obzira na ugovor o vizama po kojem su vize za jugoslavenske državljane ukinute, te da ni jedan turistički ured neće osigurati smještaj hodočasnicima. Franić je odgovorio da razumije argumente jugoslavenskih vlasti i da mu je jasno da treba odustati od bilo kakva hodočašća. Cvrlje je obećao da će oni koji su se već prijavili za odlazak u Poljsku dobiti natrag novac koji su uplatili putničkoj agenciji. Franić je međutim kazao da je on pozvan u Poljsku i privatno i da bi u svakom slučaju želio onamo otići. Upitao je hoće li mu biti odobrena viza za Poljsku. Cvrlje je na to kazao da državne vlasti ostaju pri svojim argumentima i da to pitanje ne žele rješavati administrativnim putem, pa ako on kao pojedinac želi ići, to mu nitko neće onemogućiti, ali da bi bilo poželjno da se ne ide ni pojedinačno. Franić je odgovorio da mu može potvrditi da hodočašće otpada, ali da on osobno želi ići. Na kraju je Franić kazao da nije znao za takav sadržaj poslanice kakav mu je Cvrlje izložio i da je mislio da je spor između katoličkih biskupa i poljske vlade izbio samo zbog toga što su biskupi u pismu tretirali i politička pitanja. Tvrdio je da nigdje nije pročitao da je dotaknuto pitanje granica onako kako mu je Cvrlje objasnio. Cvrlje je na to kazao da se ne smiju zaboraviti ni nacistički zločini u Poljskoj ni trenutačne revanšističke pretenzije u Zapadnoj Njemačkoj i da poslanica daje argumente antipoljskim i revanšističkim krugovima.³³

Predstavnici državnih vlasti nastavili su se raspitivati kod svih biskupa o tome hoće li tko od njih ili iz njihove biskupije ići na hodočašće u Poljsku. Tako su 1. travnja 1966. predstavnici Komisije za vjerska pitanja Skupštine općine Đakovo postavili to pitanje i u razgovoru s đakovačkim biskupom Stjepanom Bäuerleinom. On je odgovorio da se oni ne pripremaju za odlazak u Poljsku i da on osobno ne namjerava ići, iako je cijelo vrijeme Koncila sjedio uz poljskoga biskupa Edmunda Nowickoga iz Gdańska, koji ga je pozvao da posjeti Poljsku. No on nije obećao da će posjetiti Poljsku, nego je biskup Nowicki rekao da

³² HR-HDA-310-KOVZ, kut. 66, pov. br. 28/1966.

³³ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 65, pov. br. 4/1966.

će on prije doći u Jugoslaviju. Izvijestio je da je iz Đakova molbu za putovanje u Poljsku podnio samo svećenik Ivan Rogić, koji ima osiguran smještaj jer putuje u organizaciji "Kompasa".³⁴

Predsjednik splitske kotarske vjerske komisije Jakov Odrlić razgovarao je 2. travnja 1966. sa šibenskim biskupom Josipom Arnerićem, koji mu je kazao da on neće ići te da se za hodočašće nije prijavio ni jedan svećenik ni vjernik iz njegove biskupije.³⁵ Istoga je dana Odrlić razgovarao i sa zadarskim nadbiskupom Matom Garkovićem, koji mu je kazao da iz njegove nadbiskupije idu u Poljsku samo dva svećenika, od kojih će jedan predstavljati Ordinarijat, a drugi ide po svojoj želji.³⁶

Dva dana poslije Odrlić je razgovarao i s dubrovačkim biskupom Pavlom Butorcem, koji mu je kazao da se u njegovoj biskupiji u svezi s odlaskom u Poljsku nije ništa radilo i da on osobno ne namjerava onamo putovati jer se u njegovoj biskupiji u to vrijeme obavlja krizma. Govoreći o poslanici poljskih biskupa, izjavio je da nije trebalo zaoštravati crkveno-državne odnose. Razgovoru je prisustvovao i pomoćni biskup Ivo Gugić, koji je tom prilikom izjavio da je čitao izvornik poslanice poljskih biskupa i da nigdje nije našao riječi o granicama poljske države prema Njemačkoj te da je poljski veleposlanik u Rimu izvijestio Državno tajništvo vanjskih poslova Vatikana o želji poljske vlade da papa Pavao VI. ne posjeti Poljsku.³⁷

Odrlić je zatim 8. travnja 1966. obavio razgovor i s hvarskim pomoćnim biskupom Celestinom Bezmalinovićem, koji mu je kazao da nema namjeru tom prilikom posjetiti Poljsku i da nikoga od svojih svećenika i vjernika nije upoznao s pismom kardinala Šepera o hodočašću u Poljsku.³⁸

Istoga je dana tajnik Komisije za vjerska pitanja SR Hrvatske Ivan Lazić pozvao na razgovor pomoćnoga zagrebačkog biskupa Josipa Lacha te ga izvijestio da su poljske vlasti zauzele stav da će sve osobe koje od 1. do 15. svibnja 1966. budu dolazile u Poljsku na proslavu tisućugodišnjice kršćanstva zaustaviti na granici i vratiti. Zbog toga jugoslavenske vlasti žele skrenuti pozornost kardinalu Šeperu, ako ima namjeru putovati u Poljsku, neka ne ide da se ne bi izložio neugodnostima. Lach je na to rekao da Šeper već 11. travnja putuje u Rim, a odatle u Sjedinjene Američke Države, i naprosto fizički ne može putovati u Poljsku jer će se na putu zadržati oko mjesec dana. Što se tiče drugih biskupa, ustvrdio je da, koliko je njemu poznato, samo splitski biskup Franić i banjalučki biskup Pichler namjeravaju putovati u Poljsku. Lazić je ustrajao na tome da treba upozoriti sve biskupe i svećenike koji namjeravaju putovati u Poljsku da će doći u neugodnu situaciju i izložiti se troškovima ako otputuju, predlažući da bi bilo dobro da kardinal Šeper, kao predsjednik Biskupske konferencije,

³⁴ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 88/1966.

³⁵ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 95/1966.

³⁶ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 92/1966.

³⁷ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 66, pov. br. 32/1966.

³⁸ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 68, pov. br. 86/1966.

telefonski upozori biskupe na najnoviju situaciju. Lach je to obećao prenijeti kardinalu Šeperu te dodao da su oni svim svećenicima iz Zagrebačke nadbiskupije koji su tražili odobrenje za odlazak u Poljsku odbili izdavanje celebrata i naredili da ne smiju podnijeti dokumente za putovnice. Dodao je da će predložiti kardinalu neka pošalje cirkularno pismo svim biskupima da se ne ide u Poljsku, tako da i oni koji su možda već dobili putovnice odustanu od puta.³⁹

S obzirom na to da je biskup Franić najviše ustrajavao na odlasku u Poljsku, Jakov Odrlijin ponovno je razgovarao s njim 9. travnja 1966., želeći ga izvijestiti o novim okolnostima, spomenutim u razgovoru s biskupom Lachom. Biskup je već u telefonskom razgovoru pri dogovaranju sastanka rekao da zna o čemu se radi i da je već izgubio volju za taj put te da vjerojatno neće ni ići. Poslije mu je Odrlijin na sastanku sugerirao da odustane od puta jer će odgovarajuće službe u Poljskoj odbiti ulaz svakome iz inozemstva. Biskup je ponovio da se već pokolebao što se tiče putovanja, dodajući da razumije da to nije stvar jugoslavenskih nego poljskih vlasti.⁴⁰ Iz svega je vidljivo da jugoslavenski biskupi, a ni vjernici, nisu pokazivali veliko zanimanje za hodočašće u Poljsku, ali ne toliko zbog pritiska jugoslavenskih vlasti nego, vjerojatnije, biskupi zbog neizvjesnosti kako bi prema njima mogle postupati poljske vlasti, za koje su znali da djeluju po krutom sovjetskom sustavu, a vjernici zbog duljine puta i složenoga sustava ishođenja putnih isprava.

Zaključak

Katolička crkva u Poljskoj obilježila je 1966. tisućugodišnjicu kršćanstva u Poljaka. Poljska biskupska konferencija željela je tu proslavu obilježiti i upečatljivom gestom koja će snažno odjeknuti u javnosti kao znak kršćanske dobrote poljske Crkve i spremnost na praštanje i onih djela koja je najteže oprostiti. S obzirom na to da su se pripreme za proslavu odvijale u vrijeme održavanja Drugoga vatikanskog sabora, poljski su biskupi iskoristili tu priliku da uspostave bolji kontakt sa zapadnonjemačkim biskupima te su u dogovoru s njima pripremili poslanicu, koja je snažno odjeknula u tadašnjoj crkvenoj, političkoj i sveopćoj poljskoj, njemačkoj i svjetskoj javnosti. Poslanicu su poljski biskupi uputili zapadnonjemačkima 18. studenoga 1965., posebno u njoj ističući da praštaju i traže oprost te nude dijalog radi poboljšanja odnosa između poljske i zapadnonjemačke Crkve, naroda i država. U poslanici se osvrću i na problem njemačko-poljskih granica koje su pobjedničke sile odredile nakon Drugoga svjetskog rata te iseljavanja njemačkoga stanovništva iz zapadne Poljske u Saveznu Republiku Njemačku i naseljavanja tih područja Poljacima s istoka da bi se pogodovalo sovjetskim interesima. Na poslanicu su zapadnonjemački biskupi odgovorili u sličnom pomirljivom tonu, ali se nisu doticali problema granica, čime dio poljske javnosti nije bio zadovoljan. Na sve to oštro su reagirale

³⁹ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 66, pov. br. 48/1966.

⁴⁰ HR-HDA-310-KOVZ, kut. 65, pov. br. 4/1966.

poljske komunističke vlasti, optužujući poljske biskupe da su izišli iz crkvenih okvira i izveli izdajnički čin protiv poljske vlasti i države. Zbog toga su nastojali na razne načine omesti proslavu tisućugodišnjice kršćanstva, ali zbog iznimne snage i ugleda Crkve u narodu – bez većega uspjeha. S obzirom na to da su poljski biskupi pozvali na proslavu i biskupe i vjernike iz mnogih zemalja Europe i svijeta, poljske su vlasti poduzimale razne diplomatske mjere da bi njihov odaziv bio što manji. Tako su izvršile diplomatski pritisak i na jugoslavenske komunističke vlasti, koje su, da se ne bi zamjerile poljskim vlastima, ali ni Katoličkoj crkvi u Jugoslaviji, s kojom su kroz pregovore sa Svetom Stolicom nastojale normalizirati odnose, neizravnim pritiskom sugerirale jugoslavenskim biskupima da odustanu od odlaska u Poljsku i organizacije hodočasničkih skupina, od čega su biskupi uglavnom i odustali, svjesni napetih crkveno-državnih odnosa u Poljskoj i mogućih neugodnosti koje bi ih ondje dočekale.

Arhivi

Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 310 – Komisija za odnose s vjerskim zajednicama (HR-HDA-310-KOVZ).

Objavljeni izvori i literatura

Borba (Beograd), 1966.

Casaroli, Agostino. *Mučeništvo strpljivosti. Sveta Stolica i komunističke zemlje 1963. – 1989*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2001.

Kardynał Kominek. Pristup ostvaren 15. 10. 2015. <http://www.kardynal-kominek.pl/pl/Oredzie/Pojednanie-polsko-niemieckie-oraz-historia-Oredzia-Biskupow-Polskich-do-ich-Niemieckich-Braci-w-Chrystusowym-Urzedzie-Pasterskim>.

Romaniuk, Marian P. *Życie, twórczość i posługa Stefana Kardynała Wyszyńskiego, Prymasa Tysiąclecia, svezak II: 1956. – 1965*. Varšava: Instytut Wydawniczy PAX, 1996.

Wandycz, Piotr S. *Cijena slobode*. Zagreb: Srednja Europa, 2004.

Wysocki, Wiesław J. *Polonia Christiana – Szkice z dziejów Polski Chrześcijańskiej*. Varšava: Instytut Wydawniczy PAX, 2014.

Żaryn, Jan. *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*. Varšava: Wydawnictwo Neriton, 2003.

SUMMARY

MARKING THE ONE THOUSAND YEARS OF CHRISTIANITY IN POLAND
IN THE CONTEXT OF THE POLISH-GERMAN RELATIONS AND THE
CHURCH-STATE RELATIONS IN POLAND AND YUGOSLAVIA (1965)

In 1966 the Catholic Church in Poland celebrated one thousand years of Christianity of Polish people. The Poland Bishops' Conference wanted to mark this celebration by a striking gesture that would resonate in public as a sign of Christian goodness of the Polish Church and willingness to forgive even those acts which are the hardest to forgive. Given the fact that the preparations for the celebration were held during the proceeding of the Second Vatican Council, the Polish bishops took this opportunity to establish better contact with the West German bishops, and in agreement with them they prepared a pastoral letter which strongly echoed in the church, political and overall Polish, German and international public of that time. On November the 18th 1965, the Polish bishops sent this pastoral letter to the West German bishops, with the special emphasis on their forgiving and seeking forgiveness, and offering a dialogue with the aim of improving the relations between the Polish and the West German Church, people and states. This pastoral letter also took into account the problem of the German-Polish borders that had been established by the victorious forces after the Second World War, as well as the emigration of the German population from the west Poland to the Federal Republic of Germany, and the settlement of these areas by the Poles from the east in order to extend preferential treatment to Soviet interests. The West German bishops responded the letter in the similar reconcilable tone, but they did not tackle the problem of borders, with which a part of the Polish public was not satisfied. The Polish communist government reacted on all this harshly, accusing the Polish bishops that they had exited the church scope of jurisdiction and performed a treacherous act against the Polish government and state. Thus they were trying in many ways to obstruct the celebration of one thousand years of Christianity, yet due to the exceptional power and respectability of the Church among the people, they did not have great success. Considering that the Polish bishops invited bishops and church believers from many countries of Europe and the world to the celebration, the Polish authorities took various diplomatic measures to make their response as smaller as possible. So they exerted diplomatic pressure on the Yugoslav communist authorities as well, who, in order not to run afoul of the Polish authorities, but also of the Catholic Church in Yugoslavia with which they had tried to normalise relations through negotiations with the Holy See, by indirect pressure suggested the Yugoslav bishops to refrain from going to Poland and organising pilgrimage groups, from which the bishops mostly gave up, aware of the tense church-state relations in Poland and possible inconveniences that would await them there.

Key words: the Pastoral letter of the Polish bishops; West German bishops; one thousand years of Christianity of Polish people; Polish communist authorities; Yugoslav communist authorities; Yugoslav bishops